

IV

КОНЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ТА ДОСВІД МАЙДАНУ В ЇЇ КОНТЕКСТІ

Григорій Шамборовський
Наталія Мусієнко

Завдання і можливості культурної дипломатії у розвитку сучасної держави та інститутів громадянського суспільства в Україні¹ (програмний документ)

Стаття присвячена проблематиці культурної дипломатії – досліджується суть, мета, завдання та державна підтримка в Україні. Запропоновано модель розвитку культурної дипломатії на основі концепції Українського інституту. Представлено короткий аналіз діяльності іноземних культурних осередків в Україні.

Ключові слова: культурна дипломатія, «м'яка сила», культурно-інформаційні центри, культурна промоція, Український інститут.

The article is devoted to the problems of cultural diplomacy. It studies the nature, purpose, objectives and state support of cultural diplomacy in Ukraine. The model of development of cultural diplomacy based on a conception of the Ukrainian Institute is proposed. The brief analysis of foreign cultural centers in Ukraine is presented.

Keywords: Cultural diplomacy, «Soft power», Cultural and Information centers, Cultural promotion, Ukrainian Institute.

¹ В Україні до інститутів громадянського суспільства відносять: громадські організації, релігійні організації, благодійні організації, професійні спілки, об'єднання професійних спілок, творчі спілки, асоціації, організації роботодавців, недержавні засоби масової інформації, інші невідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства України.

1. Постановка проблеми і методологія дослідження

1.1. Вступ

В умовах гострої геополітичної кризи, яка охопила весь цивілізований світ і веде до нового переділу кордонів у Європі, дипломатичні засоби повинні відіграти провідну роль для досягнення зовнішньополітичних та економічних цілей, захисту суверенітету і зміцнення авторитету України на міжнародній арені. Сьогодні провідні країни не лише розвивають свій військовий і економічний потенціал, а й ефективно використовують дипломатичні канали і мережі з метою захисту і реалізації національних ідей, цінностей і пріоритетів за межами державних кордонів, що суттєво сприяє встановленню міцних зв'язків і політичної довіри на міжнародному рівні. Найчастіше обов'язок, честь, а також увесь тягар дипломатичних відносин лягає на Міністерство закордонних справ, а безпосередніми виконавцями стають працівники офіційних дипломатичних представництв та члени їх сімей. До сьогодні така практика існує також в українській дипломатії.

На відміну від традиційної (державної) дипломатії, яка, насамперед, передбачає взаємодію на рівні політиків та урядовців у питаннях «війни та миру», дипломатичні заходи спрямовані на представлення мистецьких, науково-технічних, спортивних та інших цивілізаційних досягнень і здобутків народу, своїм завданням мають сприяти позитивній оцінці та покращенню міжнародних відносин між політичними елітами і громадянами різних країн.

Здавна відомо, що громадська думка сильніша, ніж багнет, а розумна політика – це та, яка заснована на громадській думці. Культурна дипломатія – це процес, коли держава і суспільство беруть активну участь у формуванні свого національного образу, іміджу, стереотипу. Завданням культурної дипломатії є розвиток каналів та мереж спілкування між представниками творчих, наукових, бізнес та інших інтелектуальних еліт різних країн. Заходи культурної дипломатії спрямовані на формування громадської думки в країні перебування. Цільовою аудиторією громадської дипломатії є як офіційні представники іноземних країн, так і широкі кола громадськості, діячі культури, освіти, ЗМІ, академічне середовище та молодь.

Завданням статті є висвітлення особливостей проведення заходів культурної дипломатії та досвіду діяльності іноземних культурних осередків

в Україні, оцінка рівня державної підтримки культурної дипломатії в Україні, сприяння створенню Українського інституту культури.

1.2. Постановка проблеми

Науково-дослідні питання, які розглядаються у пропонованому документі, стосуються трьох напрямків:

- по-перше, чому культурна дипломатія є особливо важливим завданням для українського народу в сучасних умовах державотворення;
- по-друге, яким чином український уряд і громадськість можуть взаємодіяти для досягнення цілей культурної дипломатії;
- по-третє, які існують методи та організації культурної дипломатії в країнах ЄС та США.

Отримані відповіді, умовиводи і положення можуть послужити реалізації концепції державної культурної дипломатії і сприяти створенню відповідних осередків в Україні та за її межами.

1.3. Методологія дослідження

Щоб оцінити можливості і показати, наскільки культурна дипломатія є важливим компонентом дипломатичної діяльності багатьох країн світу, ми розглянули державну програму підтримки заходів культурної дипломатії у США та Європі. Також було висвітлено досвід діяльності українських культурно-інформаційних центрів. Висновки щодо високого рівня підтримки культурної дипломатії з боку держави в країнах ЄС та США базуються на статистичних даних, що стосуються видатків з бюджету цих країн. Проведено аналіз літератури, ресурсів та звітності науковців і політичних лідерів про значення й можливості культурної дипломатії.

2. Визначення культурної дипломатії та її переваги

2.1. Культурна дипломатія: суть та значення

Поняття «культурна дипломатія» є новим у фаховій літературі, існують думки, що воно було запропоноване у 1930-х рр. Ф. Баргхорном¹. Автор мав на увазі маніпуляцію культурними

¹ Фредерік Баргхорн (англ. *Frederick C. Barghoorn* (1911–1991)) – професор Єльського університету, спеціалізувався з вивчення історії і політики СРСР, з 1949–1951 рр. очолював Проект по опитуванню іммігрантів з СРСР (так званий «Гарвардський проект»). Ініціатором проекту був Джон Патон Девіс – член групи політичного планування Державного департаменту США, очолюваної Джорджем Кеннаном. Девіс вважав, що такий первинний матеріал необхідний для планування політики США по відношенню до СРСР в умовах виникнення холодної війни. Військово-повітряні сили США, які фінансували проект, мали більш чітку мету – оцінку психологічної вразливості цивільного

зв'язками для досягнення політичних та пропагандистських цілей і, власне, стосувалося – практики в СРСР². Разом з тим, явище культурної дипломатії відоме здавна, адже існує багатовікова традиція обміну подарунками, влаштування урочистих прийомів під час дипломатичних зустрічей задля отримання прихильності вищого керівництва іноземних держав і звеличення власного статусу.

Вважають, що першим, кому вдалося звернути увагу урядовців на можливість культурної дипломатії, був американський науковець Мілтон Каммінгс (1933–2007). Культурну дипломатію він визначив як «обмін ідеями, інформацією, цінностями, системами, традиціями, переконаннями й іншими аспектами культури з метою сприяння розвитку взаєморозуміння»³. Такий обмін означає комунікацію і повагу між залученими культурами, які базуються на взаємному розумінні цінностей і повазі національних стереотипів та ідей.

За довгу історію культурної дипломатії держави виробили стандартні схеми її організаційної і змістової частини. Культурна дипломатія неможлива без підготовчої роботи всередині країн, передусім, без створення необхідного культурного продукту, що потребує цілісної державної політики і зусиль широкого кола органів влади, культурних організацій і приватних осіб, творчих особистостей. Важливо, щоб заходи культурної дипломатії мали підтримку в середовищі бізнесменів та інвесторів.

В українській фаховій літературі, присвяченій проблемам культурної дипломатії та концепції «м'якої сили», є роботи авторів Ю. Лунь, М. Ваховської, І. Сухорольскої, О. Семченко, Ю. Подаєнко та ін. Здебільшого українські науковці погоджуються з американськими та європейськими дослідниками і вважають, що культурна дипломатія – це заснування або полегшення обмінів інформацією, ідеями, цінностями з метою вироблення переваг на довгий термін, або ж підтримки національних інтересів, побудови відносин чи

посилення соціокультурного розуміння. Варто також врахувати, що культурна дипломатія своїм завданням повинна мати збереження та розвиток національної культурної спадщини в Україні та за кордоном.

Культурна дипломатія, по суті – процес міжнародних комунікацій, що включає в себе діяльність, спрямовану на просування іміджу країни, формування її авторитету та довіри до неї, а також можливість зрозуміти культуру, цінності та цілі інших країн та народів світу. Культурна дипломатія – це засоби, за допомогою яких уряди можуть збільшити повагу і підтримку власної політики серед громадян іноземних держав. Також можна визначити культурну дипломатію як процес комунікації з іноземною аудиторією з метою донести і пояснити свої ідеї та ідеали, інституції, політичні цілі і пріоритети.

2.2. Переваги культурної дипломатії: теоретичні основи

Сучасна концепція культурної дипломатії, заснована на понятті «м'якої сили» у міжнародних відносинах авторства Джозефа Найя⁴. У 1990-х рр. ідея «м'якої сили» стала однією з основних концепцій у сучасній світовій політиці, економіці та дипломатії. Під «м'якою силою» Дж. Най розуміє «здатність держави (союзу, коаліції) досягти бажаних результатів у міжнародних відносинах через переконання (привабливість), а не примушення (нав'язування, насилля, примус)». «М'яка сила» діє і спонукає інших наслідувати певні норми поведінки та інститути на міжнародній арені, що й призводить до досягнення бажаного результату фактично без примусу»⁵.

Автор стверджує, що «м'яка сила» країни складається з трьох частин: національної культури, політичних цінностей та зовнішньої політики. Втім, зовнішня політика повинна бути активною складовою, оскільки культура і політична організація країн є історично складеною і важко піддається впливу.

населення при масованих бомбардуваннях, аналогічних за масштабами німецьким, союзною авіацією під час Другої світової війни. На поч. 1960-х рр. проф. Баргхорн кілька разів відвідував СРСР і працював у Посольстві США, 12.11.1963 р. його було зарештовано в Москві службою КДБ і звинувачено у шпionaжі. На особисте клопотання Президента Джона Кеннеді проф. Баргхорна було звільнено і депортовано з СРСР.

² Россия и внешний мир: диалог культур. – М., 1997. – С. 258–259.

³ Milton C. Cummings. Cultural Diplomacy and the United States Government: a Survey, Center for its Arts and Culture, 2003. – P. 1.; Cultural Diplomacy: Recommendation and Research. Режим доступу: <http://www.interarts.net/descargas/interarts687.pdf>

⁴ Джозеф С. Най-молодший (англ. Joseph S. Nye, Jr; р. н. 1937) – американський політолог, прихильник та розробник неолібералізму, теорії комплексної взаємозалежності; провідний експерт з міжнародних питань. Працює професором Публічної адміністративної школи ім. Кеннеді в Гарвардському університеті. Також бере активну участь у Проекті з реформи національної безпеки. У 2005 р. був визнаний одним з десяти найбільш впливових у США інтелектуалів у галузі міжнародних відносин.

Поняття «м'яка сила» (англ. Soft Power) вперше автор запропонував у книзі «Bound to Lead: The Changing Nature of American Power» у 1990 р., згодом, розвинув у «Soft Power: The Means to Success in World Politics», 2004.

⁵ Nye, Joseph. America's Information Edge / Joseph Nye, W. Owen // Foreign Affairs. – 1996. – March–April. – P. 21.

Країни уможливають і заохочують доступ до власної культури і суспільства людей інших національностей через збільшення особистих зв'язків між громадянами різних країн, культурна дипломатія дозволяє країні дбати про власні національні цінності та інтереси за кордоном. Коли культура країни включає в себе універсальні цінності та інтереси осіб інших національностей, це збільшує ймовірність отримання переваг на міжнародній арені.

Глобалізація культури і засобів масової комунікації стимулює національні уряди використовувати інструменти культури у міжнародних справах. Культурна дипломатія, якщо вона грамотно розробляється і впроваджується в життя, може ефективно доповнювати загальну міжнародну стратегію уряду. Це особливо актуально для тих держав, чий імідж не співвідноситься з політичними амбіціями та чий духовний вплив помітно слабший, аніж військовий чи економічний ресурс.

Володіння військовою чи економічною могутністю не веде автоматично до культурного впливу. Лідерські позиції у цій сфері потребують додаткового підтвердження. Культурні інструменти зовнішньої політики як складова державної дипломатії мають дві очевидні переваги порівняно із «жорсткою силою». По-перше, вони потребують принципово менших затрат на своє проведення (для прикладу, щорічні витрати США на культурну дипломатію в Росії не перевищують вартості одного військового літака). По-друге, культурна дипломатія рідше сприяє виникненню історичного реваншизму, аніж військовий чи економічний тиск на іноземні держави. Можна стверджувати, що застосування військової сили або загрози її застосування у міжнародних відносинах сьогодні стало надзвичайно дорогим. На жаль, це не завжди є аргументом під час гострих фаз міжнародних конфліктів.

Водночас очевидно, що культурна дипломатія дає поштовх державі, на яку вона спрямована, відчувати конкуренцію і розвивати власну культуру, піднімати культурний рівень свого населення, що має позитивне і бажане значення.

2.3. Практичне значення культурної дипломатії

У свій час Гіффорд Мелоун, заступник директора Інформаційного агентства США (USIA)¹ і

¹ Інформаційне агентство США (англ. *USIA, United States Information Agency*, 1953–1999) – орган зовнішньополітичної пропаганди США. Після розформування функції мовлення були передані Раді керуючих з питань мовлення (Broadcasting Board of Governors, BBG) – незалежному федеральному агентству, яке визначає політику міжнародного мовлення США; а інформаційні функції – Державному департаменту США.

відомий автор книг про дипломатію і зовнішню політику США, влучно сказав: «Якщо ми прагнемо, щоб наші зусилля для сприйняття нашого суспільства і політики за кордоном були успішні, ми повинні спочатку зрозуміти мотиви, культуру, історію і психологію людей, з якими ми хочемо спілкуватися і, особливо, їх мову»².

Вигоди від ведення культурної дипломатії значні. Культурна присутність країни всередині іншої культури створює унікальні можливості, форуми і платформи для взаємодії між людьми різних країн, тим самим закладаючи основу для дружніх і міцних соціально-економічних зв'язків між громадянами й урядами. Культурна дипломатія допомагає створити «фундамент довіри» з іншими народами. Політики і бізнесмени користуються цією довірою під час укладання економічних та військових угод.

Культурна дипломатія має успіх у середовищі впливових іноземних товариств і неформальних груп, якого важко досягти за допомогою офіційних дипломатичних установ та їх працівників.

Наприклад, культурні програми, розраховані на іноземних бізнесменів та інвесторів, можуть спричинитися до значних інвестиційних проєктів, а іноді – до зміни місця проживання самих інвесторів, на користь нового суспільства і держави.

Тож програми культурної дипломатії мають ряд економічних переваг. У час глобалізації міжнародний бізнес розвиває ділові відносини з іноземними партнерами за допомогою неформальних зустрічей під час фестивалів концертів, спортивних подій та ін. Без належної культурної обізнаності національні підприємства мають менші шанси на успіх на іноземних ринках.

Дуже часто культурна дипломатія спрямована на молоде покоління. Збільшення спілкування з іноземною молоддю дозволяє збільшити рівень довіри, кількість позитивних відгуків та впливати на політичний світогляд майбутніх лідерів. Друзі та приємні спогади, які залишаються після відвідування іноземної держави, навряд чи будуть забуті, а продовження спілкування через соціальні мережі впливає на глобальні культурні зв'язки і громадську думку в цілому світі. Заходи культурної дипломатії в змозі протистояти непорозумінням, невігластву і необгрунтованій ненависті, що виникають у різних країнах до приймаючої сторони.

² Political advocacy and cultural communication: organizing the nation's public diplomacy / Gifford D. Malone, Wyszomirski J. M. et al. (2003). *International Cultural Relations: A Multi-Country Comparison*.

Одним з найважливіших напрямків діяльності культурної дипломатії і досягнення своїх цілей є освіта. Заклади освіти і наукові установи вважаються основою культурного обміну, в них засновуються і працюють національні та іноземні осередки культурної дипломатії. Підручники в школах і університетах звертають увагу на культуру різних країн, релігій та етнічних груп. Такі зусилля часто спрямовані на навчання дітей розуміти та поважати традиції, спосіб життя людей інших національностей. Багато університетів пропонують студентам інших країн можливість безкоштовно провести один семестр навчання для ознайомлення з культурою своєї країни. Яскравим прикладом є Сполучені Штати Америки, які відкрили американські університети у Єгипті і створили спеціальні неурядові організації, спрямовані на розвиток американської освіти і науки в цілому світі¹.

Важливе значення культурна дипломатія має у галузі мистецтва, коли країни створюють можливості для представлення митців та їхніх творів за кордоном та заохочують іноземних діячів мистецтв відвідувати і влаштовувати виставки в країні. Така взаємодія збільшує знання про країни, долає хибні та формує нові стереотипи, готує ґрунт для більш відкритого глобального середовища, для дипломатичних і політичних відносин.

3. Концепція культурної дипломатії та її аналіз в Україні

3.1. Стан та напрацювання

На основі вищенаведеного теоретико-методологічного аналізу концепції культурної дипломатії можна зробити висновок, що, незважаючи на популярність, вона все ще залишається відкритим морем наукових інтересів політологів, економістів, психологів, культурологів та фахівців інших гуманітарних наук. Станом на сьогодні, Україна лишень починає розробку власної державної концепції культурної дипломатії. На думку авторів, процес пошуку теоретичної бази для розвитку культурної дипломатії на рівні державної влади має супроводжуватися практичними кроками, а саме

засновуванням та розвитком осередків української культури за кордоном, які можуть працювати як культурно-інформаційні центри при посольствах України, або як незалежні культурні інституції, засновані приватними громадянами, приватними благодійниками, місцевими діаспорами, на базі навчальних закладів чи релігійних організацій.

У квітні 2015 р. Український центр культурних досліджень (УЦКД) розробив проект Концепції Українського Інституту Тараса Шевченка². Треба зауважити, що розробка концепції була вже не першою спробою дати інституційну підтримку закладам культурної дипломатії України. Згідно Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.12.2008 № 1501-р (зі змінами від 29.02.2012 № 109-р), уряд почав створювати культурно-інформаційні центри при дипломатичних установах України у майже 30 країнах світу³.

Авторам було досить важко знайти інформацію про фактичну присутність і діяльність таких культурно-інформаційних центрів (КІЦ). Деяка інформація міститься в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень⁴, а також в інтерв'ю експерта цього інституту пані Оксани Розумної⁵, в якому вона, зокрема, зазначає про те, що станом на грудень 2013 р. в країнах – членах ЄС існувало 17 КІЦ у складі закордонних дипломатичних установ України: в Австрії, Бельгії, Білорусі, Болгарії, Греції, Грузії, Естонії, Іспанії, Італії, Молдові, Польщі, Португалії, Румунії, Туреччині, Угорщині, Франції, Чехії. При Посольстві України у ФРН діє інформаційно-культурна агенція України.

Приклади діяльності, що передбачають довготривалі зв'язки та співпрацю, на жаль, є поодинокими. Це, зокрема:

- «Ніч культурних центрів» (14–15 червня 2013 р.) у рамках співпраці культурно-інформаційного центру України в Бухаресті з культурними інститутами та центрами країн ЄС, об'єднаними в організацію ЕЦМС (Бухарест);
- підписання Договору про співробітництво між Державною архівною службою України та

¹ Комітет економічного розвитку, The Committee for Economic Development (CED), знаходиться у Вашингтоні, США. До його складу входить вище керівництво корпорацій та вузів. CED проводить дослідження оподаткування, освіти, глобальної конкурентоспроможності та демократичних інститутів.

На їхньому сайті зазначено: «Комітет економічного розвитку є некомерційною, неполітичною громадською організацією під керівництвом представників бізнесу, яка забезпечує детально пророблений аналіз і обґрунтовані рішення для найбільш важливих проблем нашої країни». Режим доступу: <https://www.ced.org/>

² Див. інформацію про проект на сайті Міністерства культури України. Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/401652>

³ Культурно-інформаційні центри у складі закордонних дипломатичних установ України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/278246>

⁴ Із текстом записки можна ознайомитися за посиланням. Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/14054.011.pdf

⁵ Оксана Розумна. Культурна дипломатія України: проекти і можливості // Українська правда життя (1 квітня 2015). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lifepravda.com.ua/columns/2015/04/1/191893/>

Державними архівами Бельгії (27 березня 2013 р.) (документ забезпечує вільний доступ співробітників до відкритих архівних документів та допоміжної інформації);

- українсько-польський проект «Європейський стадіон культури» – вияв культурного, артистичного та громадського співробітництва у рамках організації фінальної частини чемпіонату Європи з футболу «Євро–2012» за участі українських та польських урядових і неурядових організацій, партнерів акції та міст-господарів турніру. У рамках проекту відбулося 350 культурних заходів;

- налагодження співробітництва між Міжнародним туристичним агентством «Україна-Русь» з естонськими культурологічними організаціями, бізнесовими та туристичними компаніями, а також українськими громадськими організаціями в Естонії завдяки діяльності культурно-інформаційного центру при Посольстві України в Естонській республіці.

Ці приклади свідчать, що лише деякі з культурно-інформаційних центрів ведуть активний пошук можливих закордонних партнерів, надають необхідну інформаційну допомогу та консультації представникам ділових середовищ приймаючої країни щодо особливостей українського законодавства, організації презентацій українських інвестиційних проектів.

Підсумовуючи роботу культурних представництв України за кордоном впродовж дореволюційних 2011–2013 рр., окреслимо певні характерні для них риси, що не сприяють повноцінному розвитку державних функцій у сфері культурної дипломатії:

- малочисельність штату та відсутність фахівців із культурного менеджменту ускладнює презентацію національної культури та її промоцію на міжнародній арені;

- спеціалізація центрів лише на поширенні загальної інформації про Україну; відсутність проектів культурного співробітництва призводить до доволі вузького «коридору», в якому проведення заходів культурної дипломатії стає неможливим;

- тематика поширюваної інформації про Україну здебільшого присвячена історії та минулій славі українського народу, його традиційній культурі, в той час, як сучасна українська культура залишається поза увагою дослідників та пропагандистів, що суттєво ускладнює іноземцям сприйняття та розуміння сучасного українця;

- у більшості випадків дипломатичні представництва України демонструють формальний підхід до культурної дипломатії, пов'язуючи її лише з

обмінами делегаціями, велику частину яких становлять чиновники дипломатичних служб чи профільних міністерств, що лише створює видимість роботи та ставить під сумнів змістовну частину та доцільність культурної дипломатії як такої.

Зрозуміло, що Україна потребує створення істотно відмінної моделі культурної дипломатії та нової, динамічної політики культурної промоції України у Європі. Йдеться про формування мережі високопрофесійних та ефективних культурних інституцій, що збалансовано працювали б в одній ідейній та технологічній площині. А головне – мати автономний статус. На таких засадах працюють авторитетні іноземні культурні інституції: Британська Рада, Французький інститут, Гете-Інститут, Польський інститут, Інститут Сервантеса тощо¹.

Україна здатна осмислити та запозичити ефективні моделі європейського досвіду задля посилення своєї культурної присутності у Європі та світі. Тому питання створення мережі українських інститутів у провідних столицях Європи та світу є на часі.

3.2. Перспективи

На сучасному етапі розвитку культурна дипломатія в Україні здійснюється Міністерством закордонних справ, Міністерством культури, Міністерством освіти і науки, Міністерством молоді та спорту, Державним комітетом телебачення і радіомовлення України, неурядовими громадськими організаціями і приватними особами. За даними МЗС України, бюджет формування позитивного іміджу України за кордоном склав у 2005 і 2006 рр. – 20 млн грн., у 2007 р. – близько 20 млн грн., у 2008 р. – 16 млн грн., а у 2010 р. на імідж України було витрачено 8 млн дол. США.

Органи влади на обласному і місцевому рівні можуть розвивати міжнародне співробітництво самостійно чи за підтримки з боку центрального уряду, а саме: організувати мистецькі заходи, гастролі, фестивалі, конференції тощо. В даній сфері, багато робиться для розвитку культурного діалогу та підтримки українських митців через різноманітні проекти, міжнародні культурні ор-

¹ Приклад: Законом Франції про міжнародні відносини від 27 липня 2010 р. було створено Французький Інститут. Загальна чисельність його установ у світі – 101 одиниця. Окрім нього функціонує 161 офіс служби культурної співпраці і діяльності та 445 товариств Альянс Франсез. Кількість щорічних культурних маніфестацій, що знайомлять за кордоном із творчістю французьких митців – близько 50 000. На міжнародному рівні виділяють три пріоритети французької культурної політики: поширення сучасного мистецтва у всіх його формах, поширення французької культури і реалізація культурного розмаїття, зміцнення професійного потенціалу та мистецьких зв'язків.

ганізації та фонди (наприклад, PinchukArtCentre в Києві, «Альфа Джаз Фест» у Львові). Із прикрістю констатуємо, що українська культурна дипломатія більше спрямована на «споживання» культурного здобутку інших країн, аніж на промоцію та «продаж» власного.

Неефективна робота культурно-інформаційних центрів у складі закордонних дипломатичних установ України у Європі показала, що вони не відповідають визначеним цілям та поки нездатні належним чином посилювати інтеграцію України до європейського культурного простору. Оскільки заходів культурної дипломатії, що здійснюються у рамках діяльності культурно-інформаційних центрів у складі закордонних дипломатичних установ України, виявляється недостатньо для ефективною промоції української культури, на даному етапі постає питання про залучення до цього процесу професійних культурних менеджерів та представників громадськості.

Ефективності політиці просування української культури у Європі та світі надасть створення мережі Українських інститутів у всіх європейських столицях, а в подальшому – світових. У перспективі мережа Українських інститутів має діяти на зразок успішних європейських культурних інституцій (Французький інститут, Польський інститут, Гете-Інститут, Британська Рада, Інститут Сервантеса, Російський центр науки і культури тощо), які ефективно здійснюють культурну дипломатію та промоцію культури своїх держав.

На часі, зокрема, вироблення засад нової культурної політики, яка передбачатиме розвиток підприємницької моделі культури та враховуватиме її значущість для економічного потенціалу держави.

3.3. Оцінка пропонованого проекту Українського інституту

Міністерство культури України ініціює створення Українського інституту Тараса Шевченка¹. Робота над розробкою концепції такого інституту є першим кроком на шляху до розвитку стратегії культурної дипломатії України.

Тарас Шевченко як один з найбільш відомих українців, постаменти котрого стоять у центрах столиць багатьох країн, твори якого перекладені багатьма мовами, був обраний для уособлення місії Інституту не випадково, однак його іменем вже названа низка культурно-просвітницьких організацій і в Україні, і за кордоном. Присвоєння його імені ще одній інституції може призвести до

небажаної плутанини. Наприклад, широко відоме Наукове товариство ім. Шевченка в Америці². Ім'я Шевченка носить головний університет країни³, Всеукраїнське товариство «Просвіта» також названо іменем Тараса Шевченка⁴. Список можна довго продовжувати.

Автори пропонують розширити уявлення про Україну шляхом інформування міжнародної спільноти про інших діячів української культури. Ми вважаємо доцільним розглянути такі варіанти: «Український інститут Лесі Українки» або «Український інститут Григорія Сковороди».

Постать Лесі Українки – це образ європейської – вільної, освіченої і багатой України. Повторення у назві «Український», «Українка» робить змістовне підсилення. Ми не знаємо другого Культурного інституту інших держав, названого на честь жінки. Водночас, просвітитель-гуманіст Григорій Сковорода зі своєю етичною наукою і космологічним світоглядом повністю вписується у глобальний контекст, поєднує історію і сучасність, формує далекоглядний історіософський підхід до завдань і цілей інституту. Якщо консенсусу не буде знайдено, Український інститут може почати своє функціонування без імені, як, наприклад, Британська Рада. Головне – його чітка мета і чіткі дії.

Відповідно до проекту Міністерства культури України, на Офіси Інституту покладаються такі функції:

- інформування, створення бібліотек та електронних баз даних;
- налагодження постійних контактів з культурно-мистецькими й інтелектуальними середовищами різних країн;
- реалізація проектів, спрямованих на промоцію української культури;
- сприяння участі українських митців у провідних міжнародних культурно-мистецьких заходах;
- реалізація грантових конкурсних програм, що просуватимуть і популяризуватимуть українську культуру, сприятимуть участі українських митців у європейських культурних програмах;
- залучення спонсорських та грантових коштів до таких проектів.

Окрім того, Інститут видаватиме книжки, створюватиме фільми та іншу аудіовізуальну продукцію, що популяризує українську культуру і мистецтво, проводитиме просвітницькі акції.

² [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.shevchenko.org/>

³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/ua/>

⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/>

¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/401652>

Розробники концепції пропонують керуватися такими пріоритетами у розташуванні офісів Інституту: країни Центрально-Східної Європи, де існує значний інтерес до України та її культури (Польща, країни Балтії, Грузія, Білорусь, Чехія, Румунія); великі країни, де існують значні українські громади, що слугуватимуть природною соціокультурною базою для діяльності таких Інститутів (США, Канада, Італія, Іспанія, Португалія); провідні в економічному, політичному та культурному плані країни Європи та інших регіонів світу (Німеччина, Великобританія, Франція, Китай, Японія, Індія).

Планується, що діяльність мережі Українського інституту фінансуватиметься за рахунок коштів державного бюджету; коштів (грантів) європейських та міжнародних культурних програм, а також благодійних пожертв та спонсорських коштів вітчизняного та зарубіжного бізнесу, спрямованих на підтримку проєктів Українського інституту.

Наші зауваження стосуються положень про керівництво, згідно проєкту: Наглядова рада Інституту формується з провідних діячів української культури, науки, громадського життя, а також уповноважених представників органів влади (Верховної Ради, Адміністрації Президента, Міністерства культури, Міністерства закордонних справ).

Наглядова рада формує адміністративне керівництво Інституту та склад дорадчих рад, затверджує стратегічні документи та плани роботи Інституту, заслуховує звіти про виконання цих планів та окремих проєктів. На нашу думку, варто зменшити кількість «наглядачів», а безпосередній патронат передати Президенту, беручи до уваги його представницькі функції, і підсилити участь громадських організацій.

Для розвитку культурної дипломатії в Україні варто застосовувати ідеї громадсько-державного партнерства і залучення молоді до проєктів. Також принципом повинен стати – проєктний менеджмент. Тривалий час вважалось, що кількість громадських організацій та інших інститутів громадянського суспільства вагомо вплине не тільки на процеси суспільного розвитку, а й на процеси економічного розвитку держави.

Персонал осередків Українського інституту складатиметься із 5–8 осіб: керівника осередку (директора), провідного фахівця з міжнародного культурного співробітництва, фахівця з інформаційних технологій, 1–2 менеджерів культурних проєктів, 2–3 місцевих експертів, котрі володіють українською мовою та добре орієнтуються не лише в питаннях української культури, а й місцевому культурно-мистецькому житті.

На суспільному рівні неурядові організації та окремі особи за допомогою культурної дипломатії заохочують створення і розвиток платформи для взаємного культурного обміну. Приватний рівень передбачає культурну дипломатію, здійснювану приватними акціонерними компаніями, зацікавленими в розвитку міжкультурної комунікації.

На державному рівні головними інструментами, що ефективно використовуються в міжнародних культурних зв'язках, досі залишаються угоди про співробітництво, особливо двосторонні угоди про роки культури чи окремі спільні заходи (форуми, фестивалі, дні культури).

В європейських країнах сфера культури вважається не тільки соціокультурною складовою в житті суспільства, а й являє собою важливий чинник соціально-економічного розвитку, розглядається як один із чинників формування конкурентоспроможності країни в сучасному глобалізованому світі. На культуру дивляться як на складову в розв'язанні економічних, політичних і соціальних проблем.

4. Досвід діяльності іноземних культурних осередків в Україні

4.1. Загальна характеристика культурної дипломатії країн ЄС та США

Безумовним лідером у використанні та поширенні культурної дипломатії є Сполучені Штати Америки. Ще у 1938 р. США створили підрозділ культурних зв'язків у Держдепартаменті для задоволення потреб в «національній інтерпретації». Під час холодної війни культурна дипломатія використовується супротивниками в повному обсязі. Як зазначає британський вчений Девід Кот, вона була не традиційним політико-військовим конфліктом, а безпрецедентним ідеологічним та культурним змаганням на світовому рівні.

Він стверджує, що найбільш вразливим для Радянського Союзу, тим що врешті-решт його поховало, були не тільки економічні і технологічні, але й моральні, інтелектуальні, і культурні переваги Заходу¹. Незважаючи на всесвітньовідомий балет, наукові досягнення, шахових чемпіонів та олімпійських атлетів, Радянський Союз програвав свою Kulturkampf, тому що боявся свободи, і це було очевидним.

Одним з найбільш успішних інструментів культурної дипломатії США є програма імені Фулбрайта. В 1946 р. сенатор Вільям Фулбрайт заснував

¹ David Cauter. *The Dancer Defects: The Struggle for Cultural Supremacy During the Cold War* – New York: Oxford University Press, 2003. – P. 1.

Програму міжнародних академічних обмінів, засадничою для якої стала ідея гуманізації стосунків між людьми й співпраці задля миру та добра. Фулбрайт зазначав, що міжнародна освіта перетворює національні цінності на людські, бо люди стають терпимішими і вчаться цінувати те, що їх вирізняє; сприяють гуманізації міжнародних стосунків, вчать визнавати й поважати інші культури, що наповнюють наш світ¹. За час існування Програми в Україні, з 1992 р. близько 900 українців навчалися, стажувалися, проводили дослідження в США; у свою чергу, понад 530 американців викладали в українських вищах і займалися науковою працею². Програма активно займається організацією виставок та інших культурних подій. Її фінансують Інститут міжнародної освіти³ та Бюро у справах освіти та культури Державного департаменту США⁴.

Безумовно, активним гравцем на полі культурної дипломатії США є Міжнародний центр підтримки вчених ім. Вудро Вілсона у Вашингтоні⁵. Ця науково-дослідницька установа збирає під своїм дахом вчених зі всього світу і зараз дедалі більше перетворюється на потужний мозковий центр. В Україні Центр Вудро Вілсона представлений Київським офісом Інституту Кеннана⁶, який працює з 1999 р. й активно долучається до розробки та імплементації проектів, покликаних розвинути сферу культурної дипломатії України.

З огляду на проєвропейський вектор розвитку України, доцільно звернути увагу на зразки культурної дипломатії країн відповідного регіону. Так, наприклад, у Німеччині основну роль у просуванні мови та культури цієї країни відіграє Гете-Інститут, а також низка політичних фондів, які активно працюють в Україні: Фонд Фрідріха Еберта, Фонд Конрада Аденауера, Фонд Фрідріха Науманна, Фонд Гайнріха Бюлля, Фонд Ганса Зайделя⁷, а також Німецька урядова програма академічних обмінів тощо.

Велика Британія в 1934 р. заснувала Британську Раду для зв'язку з іншими країнами. Це був

альтернативний наявній зовнішній політиці підхід. Тоді він називався «культурною пропагандою» і був представлений як поширення британських цінностей. На сьогодні Британська Рада має 70 центрів у 53 країнах світу і широку різноманітну програму, а також є найбільшим у світі центром з вивчення англійської мови. Специфікою цієї Ради є орієнтація її діяльності не лише на культурні функції, але і політична робота (часом прикордонна з агентами спецслужб, тощо). Це характерно для британської діяльності за кордоном ще з колоніальних часів. В Україні Британська Рада зміцнює зв'язки між Україною та Сполученим Королівством у сферах мистецтва, вивчення англійської мови, вищої освіти та розбудови суспільства, а також надає українцям можливості здобути освіту англійською мовою задля професійного й особистого розвитку⁸.

Головною організацією культурної дипломатії Іспанії є Інститут Сервантеса, який діє за схемою французького Альянсу. Інститут Сервантеса сприяє також налагодженню культурного співробітництва з іспаномовними країнами Латинської Америки. Досить активно ведуть культурну дипломатію італійці. Сильною рисою італійської дипломатії є робота з діаспорами в США, Уругваї, Аргентині, інших країнах. Крім того, урядом виділяються значні фінансові кошти, які йдуть на утримання коледжів, кафедр італійської мови та літератури в університетах, допомогу малозабезпеченим верствам іммігрантів.

Варто відзначити, що у сфері культурної дипломатії досить стрімко розвивається Франція. Широко відомий «Альянс Франсез»⁹ відіграє роль державного органу, який координує всю роботу з просування мови та культури цієї країни. Французький інститут в Україні був створений у 1994 р. на підставі міжурядової угоди. Французький інститут в Україні підпорядковується Посольству Франції в Україні. Місією Французького інституту, як і місією 150 інших французьких культурних закладів за кордоном, керованих Міністерством закордонних справ Франції, є розповсюдження французької мови та культури, а також запровадження тривалої співпраці зі світовими рушіями культури та мистецтва в Україні¹⁰.

Австрія – одна з небагатьох європейських країн, де культуру субсидують на державному рівні,

¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eca.state.gov/fulbright/about-fulbright>

² [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fulbright.org.ua/uk/pages/17/program-history.html>

³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iie.org/>

⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eca.state.gov/fulbright>

⁵ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wilsoncenter.org/>

⁶ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kennan.kiev.ua/>

⁷ Детальніше з діяльністю фондів можна ознайомитися на сайті Посольства ФРН в Києві. Режим доступу: http://www.kiew.diplo.de/Vertretung/kiew/uk/03/Politische_Stiftungen/Politische_Stiftungen.html

⁸ Див. сайт Британської Ради. Режим доступу: <http://www.britishcouncil.org.ua/about/british-council-ukraine>

⁹ Див. сайт Альянс Франсез в Україні. Режим доступу: <http://www.afukraine.org/?lang=uk>

¹⁰ Див. сайт Французького інституту в Україні. Режим доступу: <http://institutfrancais-ukraine.com/ua>

а видатки на неї перевищують оборонний бюджет. Австрія має розвинену мережу культурних інституцій за кордоном. Ідеться не лише про роботу, яку провадять австрійські посольства в різних країнах, як це роблять й інші дипломатичні служби, а й про австрійські культурні форуми, які діють у низці країн світу. Австрія має 61 бібліотеку за кордоном, зокрема, п'ять діють в Україні. Вони використовуються як малі культурні інститути, оскільки також організують мистецькі події. Наприклад, минулого року усі ці інститути разом провели близько 850 різних заходів.

5. Висновки і пропозиції

Роль культури в міжнародній дипломатії постійно зростає. Вона стає важливою й актуальною в міждержавних відносинах, уможливує діалог культур, робить величезний внесок у процеси збереження миру та запобігання можливим конфліктам між культурами різних країн та народів, що повинні співіснувати і не піддаватися знищенню.

Культурна дипломатія – це складова зовнішньої політики держави і водночас інструмент «м'якого впливу» для забезпечення національно-культурних інтересів на міжнародній арені. Під культурною дипломатією також розуміється сукупність прийомів, методів і практичних заходів, що розробляються і реалізуються органами зовнішніх відносин і/або іншими уповноваженими та недержавними органами, які підтримують дипломатичну діяльність держави, займаються трансляцією зразків національної культури в інформаційний простір іноземних країн.

Враховуючи невдалу історію спроб української державної дипломатії створити міцні політичні та економічні угоди, як з сусідніми державами, так і з іншими стратегічними країнами світу, і закласти фундамент довіри та розуміння серед широкого кола людей у цих країнах, украй важливо активізувати урядовців і громадськість на користь розвитку культурної дипломатії, насамперед з ЄС, США та Канадою. Необхідно також негайно розробити програму завдань та заходів української культурної дипломатії в Росії та на окупованих територіях.

Крім того, заходи культурної дипломатії є важливими з огляду на військові дії на сході України – вони мають привернути увагу міжнародної спільноти і збільшити гуманітарну допомогу. Нарешті, культурні програми набувають особливого значення в контексті об'єднання і взаємодії українського народу на території держави і за її межами.

Пропонована модель взаємодії держави і громадськості у розвитку культурної дипломатії в

Україні націлена на створення осередків та фондів розвитку національної культури. Ми повинні відновити клуби і товариства культури у містах і селах, створити можливості і надати пільги драматичним, музичним гурткам, організувати подання на гранти ЄС та США у галузі культури, науки і мистецтва, розвинути культурну співпрацю з безпосередніми країнами-сусідами: Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Туреччиною, Білоруссю, Румунією.

Рекомендації:

1. Оптимізувати роботу діючих культурно-інформаційних центрів у складі закордонних представництв України. При цьому, таку діяльність доцільно розглядати як «перехідну» на етапі створення мережі Українських інститутів.

За участі Міністерства закордонних справ України, Міністерства культури України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства молоді та спорту України, Державного комітету телебачення та радіомовлення України:

- підготувати та внести зміни до Положення «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України» в частинах, що стосуються посилення його кадрового потенціалу та розширення завдань і функцій;
- забезпечити центри фахівцями з культурного менеджменту та переглянути суто представницький характер діяльності відповідних установ;
- розробити програму промоційної діяльності культурно-інформаційних центрів;
- проводити регулярний моніторинг діяльності центрів, їх потреб та можливостей.

2. Для створення мережі Українських інститутів (довгострокова перспектива) необхідно здійснити наступні кроки:

- розробити за участю представників влади, експертного середовища, діячів культури і мистецтва статут діяльності Українських інститутів, не зводити питання представлення культури до її популяризації;
- визначити режим фінансування, який би заохочував участь зацікавлених бізнесменів та інвесторів в роботі Українських інститутів та відповідав вимогам державно-приватного партнерства, а також розглядав культуру як чинник економічного та соціального розвитку держави;
- передбачити роботу мережі Українських інститутів у режимі оператора міжнародної культурної діяльності у Європі, визначити пріоритетність відкриття закладів у тих європейських столицях, у культурній співпраці з якими Україна найбільш зацікавлена.